

Iš baltų mitinio vaizdymo juodraščių:

AUSTĖJA

Dainius RAZAUSKAS

Straipsnio objektas – lietuvių deivė Austėja. Tikslas – remiantis šaltiniais (istoriniais, kalbos, tyrinėtojų darbais), pagal išgales išsamiai aprašyti šios mitinės būtybės vaizdinį. Metodai – aprašomasis bei struktūrinis (nes ir aprašant, duomenis tenka klasifikuoti, o tokia klasifikacija neįmanoma be pirminės struktūrinės analizės). Išvados: Austėją mini vienas vienintelis istorinis šaltinis, tautosakoje jos išvis nėra, taigi už savo santykinį populiarumą nūdien ji turi būti dėkinga kone išimtinai tyrinėtojams, beveik iš nieko rekonstravusiems jos vaizdinį ir funkcijas. Kita vertus, tokia rekonstrukcija šiuo atveju atrodo gana patikima ir gali būti lietuvių religijos ir mitologijos sėkmingų mokslinių tyrinėjimų pavyzdys.

Pastaba: kai kurie vertimai iš kitų kalbų nesutampa su publikuotaisiais, tašyk pastarųjų nuorodos pateikiamos skliaustuose; skliaustuose taip pat nurodomi papildomi cituojamų tekstų variantai bei literatūra, kur jie persakomi, interpretuojami ar komentuojami.

Prasminiai žodžiai: Austėja, lietuvių deivės, lietuvių mitologija.

Iš istorinių šaltinių pirmasis ir vienintelis lietuvių deivę Austėją mini Jonas Lasickis (1582 m.): *Sunt etiam deae, Zemina terrestris, Austheia apum, vtraeque incrementa facere creduntur: ac cum examinantur apes quo plures in alueos aliunde adducant, et fucos ab eis arceant, rogantur* „Yra taip pat deivių, Žemyna – žemės, Austėja – bičių. Abi jas tikima skatinant prieaugį. Jų prašoma, kad, bitėms spiečiantis, kuo daugiau iš kitur į avilius parvestų ir tranus nuo jų sulaikytų“^{Lsc, (21), 41;}

BRMŠ2, 582, (595); MnhLPG, 357.

Tautosakoje Austėjos išvis nėra^(BlsABB, 30).

Tačiau **tyrinėtojams** ji tikrai krito į akį, nes, pradėdant XIX a., yra susilaukusi palyginti daug dėmesio ir gana įvairių aiškinimų (bei atitinkamų vardo **etimologijų**).

T. Narbutas tik šiek tiek savaip perpasakoja Lasickio žinią, bet paties deivės vardo (jo rašoma *Austheia*) neaiškina: „Deivė, bičių ir bitininkystės globėja. Jos buvo šaukiamasi geidaujant iš kur nors atklydusį jaunu

bičių spiečių įsivilioti į savo avilius ir dreves. Ji taip pat turėjo galios saugoti bites nuo kenksmingų vabzdžių ir kitų nutikimų“^{NrbLM, 148}.

Pirmasis lietuvių botanikas A. Pabrėža 1843 m. vardu *austėja* pavadina katilinių šeimos augalą kalninę (*Jasione montana*), žydinčią antroje vasaros pusėje ir lankomą bičių^{DgPAV, 233; PbržTA, 112; (LKŽ1, 505; BlsABB, 30)}. Tai, beje, pirmoji tokia vardo *Austheia* lietuviška interpretacija, vėliau pagrįsta W. C. Jaskewicziaus ir A. J. Greimo.

J. I. Kraszewskis 1847 m. rašo: „Bitės, šis didelis lietuvių pelno šaltinis, buvo globojamos deivės *Austheia* (galbūt tai buvo Aušrinė ir Vakarinė žvaigždė, kuri tuo metu vadinosi *Auszta*)“^{LM1, 208}. Taigi vardas *Austheia* mėginamas paaiškinti siejant jį su žodžiais *aušti*, *aušrà* (plg. *auštas* „aušra, apyaušris“^{LKŽ1, 513}, nors mot. g. atitinkamas žodis nepaliudytas). (Šiaip ar taip, bitės kartais iš tikrųjų siejamos su aušra bei rytais, pvz., rusų tradicijoje^{ИВНТНРСЯМ, 127})

M. Akelaitis, komentuodamas J. Lelewelį (1863 m.), teigia, esą tikroji vardo lytis turinti būti *Uždėja*, iš veiksmazodžio *uždėti*, apibrėžto kaip *zalozyć* „uždėti“, *zaznaczyć* „pažymėti“ ir dar *oczarować* „sužavėti, apžavėti“^{Lw, 459; (Lsc, 71–72)} (LKŽ dvi pastarosios *uždėti* reikšmės apibrėžtos kaip „įrašyti ar įspausti kokį ženklą“ ir „užkeikti“^{LKŽ2, 457, 458}). Tokią nuomonę sunku suprasti tiek formos, tiek reikšmės požiūriu.

W. Mannhardtas 1868 m. susiejo vardą su veiksmazodžiu *oszti* „zirzti“^{MnhL, 49}, o netrukus savo fundamentaliame darbe *Letto-Preussische Götterlehre* (išleistame tik daugiau nei po pusės amžiaus), jau atsižvelgdamas ir į A. Mierzyńskio nuomonę, deivę apibūdina kaip „zirzėją, dūzgėją (Summerin)“, jos vardą rašydamas *Ausztaja* ir siedamas su *oszti* arba *auszti*; taip esą sakęs lietuvis Radzinkinas iš Marijampolės apylinkių; dar ta dingstimi primenamas Kuršaičio paminėtas lietuvių veiksmazodis *áuþczúti* „plepėti, tauškėti (schwätzen)“^{MnhLPG, 368, 391–392, 400}. Lietuvių kalboje *ošti* tikrai turi reikšmę „bimbti (apie daug vabzdžių)“, pvz.: *Bičių spiečius ošia* (Kuršaitis)^{LKŽ8, 1021}, bet *aušti* nei *aušti* tokia reikšmė LKŽ nėra; vienintelio Kuršaičio tepaminėtas *áuščioti* „paskalas leisti, tauzyti, tauškėti“, Nesselmanno

dar paliudytas lytimi *áusčioti*, iš gyvosios kalbos neužrašytas LKŽ1, 500, 509.

A. Mierzyński 1870 m. atmeta Akelaičio bei Lelewelio nuomonę ir teigia, esą turinti būti *Auszteja* „zirziančioji (brzecząca)“, iš veiksmazodžio *auszti* „zirzti (brzeczyć)“; tai esanti „liaudiška bitės parafrazė“; ir veiksmazodis *auszti* „zirzti“ esantis tas pats kaip Mannhardto *oszti* Mrz, 53.

H. Useneris 1896 m. rašo, jog lietuvių bičių deivė, tarp kitų, buvo „spietimo metu – birbikė *Ostėjeja*“ LM1, 426, vadinasi, irgi sieja šį vardą su veiksmazodžiu *ošti* minėtąja reikšme.

Bičių spietimo deivę buvus vardu *Ostėja* manė ir J. Basanavičius (1926 m.) BsRR, 580; BsR1, 420; LM2, 19.

Ir V. Pisanis 1950 m. pritarė, kad *Austheia* susijusi su *ošti* LM3, 72.

W. C. Jaskiewiczzius 1952 m. susiejo vardą su *áustyti* „duris darinėti, varstyti“, esą tai poetinis bitės, kaip užtveriančios arba atveriančios įėjimą į avilį, pavadinimas; bet kartu nurodė, tik kaip mažiau tikėtiną, ir galimybę sieti vardą su *áusti* reikšme „šen ir ten bėgioti“ arba „nuolat varstyti, darinėti“ JskSLM, 75; (LKŽ1, 506, 508).

J. Jurginis jo parengtos Lasickio knygelės (1969 m.) paaiškinimuose, sekdamas W. C. Jaskiewiczziumi, rašo: „Greičiausiai, tai bus *austėja* (*austyti, austo, austė*) – atidarinėti duris. Sakoma: *neaustryk durų*. Arba: *austoja* – *austi, audžia, audė*. Abu žodžiai, žinoma, nieko bendro su religija neturi“ Lsc, 71–72.

B. Savukyno, sukritikavusio J. Jurginį, nuomone, vardo *Austheia* siejimas su *austyti* yra „mažai įtikinamas“, nors formaliai (atsižvelgiant į Lasickio rašybos ypatumus) įmanomas. Tačiau įmanoma jį perskaityti ir lytimi **austėja*; autoriaus žodžiais, „pastarąją galima daug įtikinamiau sieti su *auščioti, auštuoti* ‘plepėti, kalbėti’ [LKŽ1, 509, 515], negu **austėja* su *austyti*, žinoma, turint galvoje to įvaizdžio semantiką“ SvkDV, 172.

Tikrą perversmą šiuo klausimu padarė A. J. Greimas. Visiškai sutikdamas su pačia B. Savukyno iškelta alternatyva, pagrindu savo aiškinimui jis pasirinko kaip tik pirmąją galimybę. Knygoje „Apie dievus ir žmones“ (1979 m.) Greimas rašo: „Pilnai sutikdami, kad ‘įvaizdžio semantika’ tokiu atveju turi lemiamos reikšmės, mes, atvirksčiai, pasirenkame *Austėja* variantą dėl panašių priežasčių“ GmTAB, 257. „*Austėjos*, išvestos iš *auščioti* ‘plepėti’, semantizmas iš pirmo žvilgsnio neatitinka bičių prigimtį: bitės yra darbininkės, o ne pletkininkės, dar daugiau – jos mėgsta ramybę, ir bitynai paprastai įrengiami toliau nuo kelių ir triukšmo. Atvirksčiai, *austyti* yra veiksmazodžio *austi* frekventatyvas, o *austi* reikšmės, pagal LKŽ, šitaip išsidėsto: a) austi

(audeklą); b) šen ir ten bėgioti; c) nuolat varstyti, darinėti duris. Visoms šioms reikšmėms bendras semantinis branduolys – zigziginis, besikartojantis judesys, atitinkas ir medaus rinkimą, lekiojant nuo žiedo ant žiedo, ir nuolatinį grįžimą pro ‘duris’ į avilį, ir, pagaliau, patį audimą“ GmTAB, 258. Lie. *austi* (*audžia, austi, audė*) šiaip jau turi kur kas daugiau (perkeltinių) reikšmių (tarp jų ir „plepėti, malti liežuviu“) LKŽ1, 505–508, bet visos jos iš tikrųjų mena panašų tankiai besikartojantį pirmyn-atgal judesį ir juo remiasi.

Toliau Greimas GmTAB, 258 atkreipė dėmesį, kad ir pats „korių darymas stereotipiniai lyginamas su audimu“, taip pat siuvimu, mezgimu, ir pateikė keletą tai liudijančių mįslių, kurių, kartu su kitais lietuvių kalbos pavyzdžiais, čia pateiksime daugiau. A u d i m a s: *Tamsiam kambarely moterėlė audžia audeklą be staklių; Sėdi panaitė tamsioj seklyčioj, audžia be staklių ir be nyčių; Seselės be staklių, be nyčių audžia kilimą, pilną skylyčių; Be staklių, be siūlų audinį išaudžia* = bitė(s) LTs5, 532, 533: Nr.

6221, 6222, 6228; GrgLLM, 61: Nr. 409; StdST, 163; MS, 27, 156, 157; LKŽ1, 505; (DndPL, 30) [čia bitė, beje, podraug prilyginama moteriai, mergelei, žr. toliau]; *Neaustas, neverptas pasidaro šešianytis; Be adatos susiūta, be peilio išausta* = bičių korys LTs5, 533: Nr. 6232, 6233. S i u v i m a s: *Smagi panaitė smagiai siuva...; Sėdi mergelė tamsiam kambarely, siuva be adatos, be siūlų gražų siuvinėlį; Sėdi ponios tamsoj, siuva kepures be siūlo; Siuva kriaučius patamsy be siūlo ir be adatos; Tamsiam pakajėly daug panytėlių siuva be adatėlių; Sėdi panelės tamsybėje, siuva siuvinį be adatos, be siūlo* = bitė(s) LTs5, 532, 533: Nr. 6223, 6226, 6227; StdST,

163; LKŽ12, 631, 645; (TŽ5, 583: Nr. 42; MS, 27); *Bitys korius siuva* F. Kuršaičio žodynas; *Jau bitės pradėjo siūti* Jurbarkas; *Jeit bitys korius nesiuva, ta i medaus nē[ra]* Vėžaičiai, Klaipėdos r.; *Kad ir į šitą avilį nors kiek bitės įsiūtu!*; *Ir šitą avilio galą bitės prisiuvo* Jurbarkas; *Bitės medų neša, prisiuva* P. Ruigio žodynas; *Daugel mano yr sierų bitelių... tai jos pasiūs baltuosius korelius* (o antroje dainos šakoje, beje, sugretinimas: *Daugel turiu jaunųjų seselių... tai jos išaus plonas drobeles*) Ožkabaliai ir t.t. LKŽ12, 631, 633, 635–637; BsOD2, 92: Nr. 263 (beje, *siūti* turi ir perkeltines reikšmes „nuolat lakstyti iš vietos į vietą, ten ir atgal, zuiti“ bei „skraidyti“, pvz.: *Prie avilių tai bausis bičių siuvinimas* Subačius, Kupiškio r.; *O, žiūrėk, kaip bitės gražiai siuva aplink avilį* Alytus; *Vaikai siūte kaip bitės siūna visur tik* Kuršėnai, Šiaulių r.; *Kol man nemergaut jaunai, kad apie mane bernai kaip bitės siūna* Ródūnia, Baltarusija; *Aplink stalą tik siuvinėjas merga* Léipalingis, Lazdijų r.; *Tokios mintys lyg bitės siuvinėjo po merginės galvą... V. Kudirka* LKŽ12, 632, 643, 644). M e z g i m a s: *Gražios panytės, sušukuotos*

galvytės, tamsioj kamarytėj mezga gražias karbatkytes = bitės^{LTs5, 532; Nr. 6224; GrgLLM, 62; Nr. 411}. Visa tai, Greimo nuomone, „rodo šio įvaizdžio senumą, siekiantį technologinę epochą, kurioje žmonės dar nei siūti, nei megzti nemokėjo“^{GrmTAB, 258}.

Analizuodamas bei interpretuodamas paskutinį Lasickio žinios sakinių Greimas daro išvadą, jog „Austėja čia pasirodo kaip suidealintos bičių motinos, atsakingos šeiminkės figūra: ji visų pirma rūpinasi, kad jos globojamos šeimynėlės – taip paprastai vadinamos kiekvieno avilio bičių bendruomenės – daugintųsi ir gausėtų, bet jina drauge ir saugoja priaugantį jaunimą nuo tranų viliojimo“^{GrmTAB, 259}. Taigi „pirmieji Austėjos būdo bruožai, kurie išryškėjo iš jos vardo etimologijos ir iš trumpo ją charakterizuojančio Lasicijaus teksto, būtent, kad jina – darbšti audėja ir atsakinga namų šeiminkė, leidžia suprasti, kad bitininko – bičiulio, bičiuolio, sėbrino – santykiai su bitėmis, atstovaujančioms moteriškąją lytį, nėra kokio nors flirtinio pobūdžio, kad, atvirkščiai, bitės ir jų deivė Austėja atitinka ištekėjusios, rimtos, visų gerbiamos žmonos-motinos portretą“^{GrmTAB, 262, (271, 284, 286)}. Iš tikrųjų, rūpestinga, taupi, darbšti moteris šeiminkė lietuvių prilyginama bitei (kaip jau buvo matyti ir iš mįslių): *Moteris kaip bitelė, viską namo neša; Moteris namuose – kaip bitelė motinėle*^{SbAED, 278; Nr. 458, 459; Darbšti kaip bitė^{LTs5, 352; Nr. 4796; LKPŽ, 44}}; būdingas yra mergelės-bitės paralelizmas dainose^{AK, 33–34; StpnBĮ, 29–33}.

Negana to, Greimas atsižvelgė ir į kai kuriuos lietuvių Austėjos gretinius kitose tradicijose, taigi pasitelkė lyginamąjį metodą, o šis, nors šiuo atveju nepadedą aiškinant lietuvišką deivės vardą, užtat gana įtikinamai patvirtina iškilusį jos įvaizdį: „Pasidairius po kitas indoeuropietines mitologijas, galima įsitikinti, kad bitės-audėjos įvaizdis nėra nei atsitiktinis, nei ‘poetinis’ [...]: štai, pvz., pas graikus nimfos, išmokindamos žmones bitininkauti, ne tik perveda žmonių iš natūros į kultūrą, jų dėka žmonės tuo pat metu padaro ir kitą atradimą – drabužių, slepiančių jų nuogumą, audimą“; iš viso to išryškėja deivės Austėjos figūros bruožai: „kaip darbšti audėja, Austėja yra drauge ir bitė, ir moteris. Čia ir vėl mums į pagalbą ateina graikų mitologija, sutvirtindama mūsų frazeologiniais stereotipais pagrįstus išvedžiojimus: žemės deivės Demetros šventėje, vardu Tesmoforijos, dalyvaujančios moterys tą dieną buvo simboliškai vadinamos *melissai*, t.y. bitės“^{GrmTAB, 259}. Taigi kaip lietuvių Austėja pasirodo kartu su Žemyna, taip ir čia moterys-bitės eina kartu su žemės deive.

Be graikų nimfų bei moterų, vadinamų bitėmis (o žodžiu *μέλισσα* „bitė“ pavadinama ir Artemidė, dgs. *μέλισσαι* – jos žynės-moterys), palyginimui paminėti-

nos dar hetitų deivė Kamrušepa, viena vertus, susijusi su verpimu, audimu, o kita vertus, vaisingumo dievo Telepino sugražinimo rituale pasirodanti bitės pavildalu (pats deivės vardas, galimas daiktas, reiškė bičių spiečių ir etimologiškai yra susijęs su tokiais žodžiais kaip lie. *kamuolys*, atsižvelgiant į bičių kamuolį^{LKŽ5, 190}, *kamanė* „laukinė bitė“ bei kt.); taip pat abchazų vaisingumo ir bičių deivė Anana-Gunda, pažodžiui „Motina-Spiečius“, pasirodanti bičių motinėlės pavildalu ir globojanti gimdyves; žemdirbystės ir bičių deivė [vėl plg. kartu paminėtas Žemyna ir Austėja], krikščionybės įtakoje pavadinta Marijos vardu, – adygu Merem, kabardinų bei čerkesų Meriem^{ТипТК, 146–160; МНМ1, 75, 619; МНМ2, 139}. Olandijoje jaunavedžiai bičių prašo palaiminti santuoką^{LW, 77}. Deive (*Божо*), taip pat Mara, bičių motinėle vadinama serbų bei makedoniečių dainose^{ТлсСЯ, 410–422}. Bitė prilyginama moteriai bei audžia, siuva rusų^{ГрСЖ, 460; Згди, 33–34; Nr. 649, 654–664} (be to, ru. *снoвать* „mesti metmenis audžiant“ kartu reiškia „lakstyti pirmyn atgal, šen ir ten“^{Дп4, 247}, kaip kad lie. *austi* bei *siūti*, ir tai galinti būti netgi pirminė slavų **snovati* reikšmė^{ЧрпИЭС2, 182}), baltarusių^{Згди, 121, 159; Nr. 1145–1152, 1566, 1567}, latvių^{LTM, 82; Nr. 537–540; KrsLF, 374; ŠmLM, 53; MktKMR, 176; DSKTSV, 137} tradicijose. Visa tai Greimo rekonstruotąjį lietuvių Austėjos įvaizdį daro labai įtikinamą.

Greimo išsakytam Austėjos vardo aiškinimui pasipriešino, matyt, jo dorai nesupratęs, J. Balys. Jo nuomone, *Austheia* laikyti *Audėja* nevalia, nes „tokia garsų kaita esanti negalima“ (pasiremiamą A. Klimu). Betgi toliau J. Balys dar kategoriškesnis, jo žodžiais: „Negalima patikėti jokių Lasickio ir Narbuto raštuose paminėtu dievu, jei jų nepatvirtina kiti šaltiniai ir tautosaka. Todėl reikia, kad pagaliau mūsų mitologiniuose straipsniuose neberastume tokių ‘dievų’, kaip Lasickio Austėja, Babilas“ ir t.t.^{BIR2, 331, 358}. Pažymėtina, kad ir Greimo aiškinimą, ir pačią deivę išvis neigdamas, J. Balys vis dėlto nevalingai priima tokį jos vardo tarimą.

Z. Zinkevičius, kitų autorių neminėdamas, Lasickio *Austheia* irgi interpretuoja kaip *Austėja* ir sieja su veiksmažodžiu *áustyti*, būt. I. *áustė*, reikšmė „audinėti; duris darinėti, varstyti“, kuris yra frekventatyvas nuo *áusti* „gaminti audeklą; šen ir ten bėgioti; nuolat varstyti, darinėti duris“, o tai, autoriaus žodžiais, „atitinka bičių veiklos įvaizdį“^{ZnkLKI2, 91}.

M. Gimbutienė pritaria Greimo aiškinimui ir šį tą prideda nuo savęs. Pasak jos, Austėja esanti „aiški matricentrinės kultūros deivė. [...] Austėja rūpinasi ir bičių avilio, ir žmonių šeimos gausėjimu. Ji ir moteris, ir bitė. A. Greimo nuomone, vardas sietinas su *austi*, *austyti*:

austi (audeklą), šen ir ten bėgioti, nuolat varstyti duris. Visoms trimis reikšmėms bendras semantinis branduolys – besikartojantis judesys, atitinkantis medaus rinkimą. Austėjai buvo aukojama liejant į orą, į lubas. Midus nuliejamas prieš vestuvių šokių; per krikštynas kiekvienas svečias nulieja ‘pasišokėjęs’, o per krikštynas linkima, kad ‘bitelės geriau šokinėtų’^{GmbB, 154}. Todėl Austėja, trumpai drūtai, tai – deivė „bitė, šeimos gausintoja, ištekančių moterų globėja“^{GmbBM2, 34; GmbDD, 21}. Bitės pavidalas rodo ją esant gilios praeities dievybe. Bitės-deivės žinomos neolito ir žalvario amžiaus mene, taip pat ir graikų mitologijoje. Bite, *mélissa*, buvo vadinama Artemidė, taip pat vaikingų ir gimdančių moterų globėja^{GmbBM3, 34; (GmbDD, 38–39)}. Be to, M. Gimbutienė, pagal savo teoriją, Austėją priskiria „Senosios Europos deivėms ir dievams“, jų pogrupiui, pavadintam „Gyvybės ir mirties lunarinės ir vandens sferos deivės ir dievai“^{GmbBM2, 34; GmbDD, 17, 21}. G. Beresnevičiui toks priskyrimas labai pagrįstai „kelia didelių abejonių“^{LM3, xlii–xliii}.

Greimo išsakytam Austėjos vardo aiškinimui irgi pritarinama, labai daug naujo apie pačią deivę prikūrė, visą jos bylą tiesiog perinterpretavo (ar ne M. Gimbutienės įkvėpta?) P. Dundulienė: „Kaip miškinė-drevinė bitininkystė, taip ir bičių deivė Austėja buvo žinoma jau vėlyvajame paleolite maisto rankiotojams bei medžiotojams. Ši deivė globojo bites, augmeniją bei žiedus, iš kurių bitės rinko medų ir medžiagą koriams. Austėjos kultas drauge su bitininkyste laikėsi ilgus šimtmečius. Iš dalies jis buvo žinomas dar XVI a: J. Lasickis Austėją – bičių deivę sugretino su žemės deive Žemyna, kuri buvo augmenijos deivė, duodanti bitėms žiedus“. Pats „Austėjos vardas kilęs nuo žodžio *audėja, austi*, t.y. greit skraidyti, šen bei ten bėgioti, audinėti, rinkti medų, austi korius. Dar XX a. I ketvirtyje apie Švenčionis buvo sakoma, kad bitės išaudžia korius. Reikia manyti, kad pirminis žodis *audimas* buvo susietas ne su gana vėlyvu audeklo audimu, o su bičių korių audimu [plg. Greimą]. Kaip bitės audžia korius, taip vorai – voratinklius“. P. Dundulienės nuomone, Lietuvoje ir pačioms „bitėms buvo teikiama tokia pat pagarba kaip ir jų deivei Austėjai. Matyt, žiloje senovėje bitė ir Austėja buvo neatskiriamos būtybės. Tikriausiai ir pati Austėja turėjo pirminį pavidalą bitės, kuri pradžioje buvo susieta su totemistiniais ir animistiniais vaizdiniais. Austėjos šventė buvo švenčiama rugpjūčio viduryje. Tuo metu buvo garbinami žolynai, iš kurių bitės nešė medų, kopiamas bičių medus ir aukojamas deivei Austėjai. Šventės, krikščionių priskirtos Dievo motinai Marijai, metu, rugpjūčio 15 d., taip pat buvo šventinami žolynai, turėję nepaprastą gydomąją ir apsaugojančiąją nuo blogų dvasių galią. Į bičkopio šventę iš anksto sukviesdavo

bičiulius, gimines ir gerus kaimynus su šeimomis, tikėdami, kad kuo daugiau susirinks į apeigas žmonių, tuo labiau seksis bitėms. Paskirtą dieną visi rinkdavosi iš pat ryto. Prieš atkeldami avilius, visi kartu meldavosi ir aukodavo aukas deivei Austėjai ir mažiau reikšmingam bičių dievaičiui Bubilui, prašydami saugoti ir globoti bites. Bičkopio metu žegnojo avilius, šlakstė juos švėstu vandeniu, kad apsaugotų nuo visokių blogybių. Iškovotą pirmąją medaus korį padalindavo elgetoms, kaimynams, per tvorą žiūrintiems vaikams. Tai senų senovėje buvusi primarinė medaus auka deivei Austėjai“ ir t.t. Nėgana to, ir „bičiulystė (bendrų bičių turėjimas) buvo šventas dalykas, palaimintas deivės Austėjos“, todėl „žiloje senovėje bičiuliai buvo uolūs deivės Austėjos garbintojai. Bičiuliai turėjo kartkartėmis lankyti vieni kitus, ypač pavasarį bičių apžiūrėti. Apsilankiusį laikydavo dideliu svečiu, sodindavo už stalo garbingiausioje vietoje, vaišindavo. Tuo metu buvo atliekamos apeigos, kurios senovėje buvo skirtos deivei Austėjai. Jei bitės gerai peržiemodavo, šeimnininkas eidavo pirma atžagarias, o bičiulis sekdamas paskui jį ir klausdavo: *Kas čia eina?* Šeimnininkas atsakydavo: *Ponas Dievas* (aišku, pagonybės laikais turėjo būti deivė Austėja). Svečias vėl klausdavo: *Ką jis neša?* Šeimnininkas atsakydavo: *Geras dienas*. Tai turėjo lemti sėkmingą bitininkavimą“^{DndPL, 30–32; DndMR, 117–118}.

Ši tiesos ir prasimanymų, tikrų, tikėtinų dalykų ir visiškų nesąmonių kratinį pateikėme tam, kad akivaizdžiai pamatytume, kaip kai kurių autorių pastangomis radosi populiarus šiuolaikinis Austėjos paveikslas ir netgi savotiškas knyginės kilmės „kultas“.

Šiaip jau A. J. Greimo pasiūlytą Austėjos vardo bei įvaizdžio rekonstrukciją, išskeldami vieną ar kitą papildomą sąsają, pastaruoju metu palaiko dauguma senosios lietuvių tradicijos tyrinėtojų (kaip antai V. Tumėnas^{TmnJM, 36–37; TmnJA, 268, 274–275}; D. Steponavičienė^{SnpnBL, 30–33}; N. Laurinkienė^{LrkŽ, 17} ir kt.).

O štai R. Balsys, trumpai apžvelgęs kai kuriuos Austėjos istorijos žingsnius, mano, jog „vertėtų dar kartą grįžti ir prie B. Savukyno siūlymo sieti Austėjos vardą su veiksmazodžiu *ausčioti, aušoti* (‘plepėti’). Ne tik *ausčioti, aušoti*, bet ir jau minėto veiksmazodžio *austi* viena reikšmių yra ‘plepėti, malti liežuviu’. Tiesa, – pripažįsta autorius, – liaudiškoje tradicijoje plepėjimas, tuščias kalbėjimas dažniausiai turi neigiamą konotaciją“, bet pateikęs keletą pavyzdžių iš krikščionybės, kur bitė ir medus eina iškalbos ženklu, spėja, jog „etimologiškai Austėja galėtų būti ne tik greitai bėgiojanti, lakstanti, lipdanti korį ir viso avilio (bičių šeimos) gyvenimą, bet ir audžianti minties, žodžių audeklą“^{BlsABB, 31–33}. Tai

būtų dar vienas žingsnis, gal ne tiek rekonstruojant (nes turimi duomenys vargiai įgalina tokią interpretaciją), kiek toliau plėtojant deivės Austėjos įvaizdį ir perkeliant jį iš išorinio į vidinį, iš visuomeninio į asmeninį, dvasinį pasaulį.

Vardynas. Vietovardžių, bent kiek primenančių Austėjos vardą, Lietuvoje nėra (BlSABB, 30). Tiesa, Petras Dusburgietis mini (1326 m.) *Austechiam terram regis Lethowie*, t.y. „Lietuvos karaliaus žemę Aukštaičius“ (BRMŠ1, 339, 350, (DsbPK, 233) (jį cituoja Strykowski BRMŠ2, 510, 544). Tik abejotina, ar šis išorinis panašumas yra bent kiek vertas dėmesio. Vis dėlto pati galimybė šitaip lotyniškai užrašyti lietuvių šaknį *aukšt-* (tiesa, vėlesniuose šaltiniuose ji lotyniškai jau rašoma *auxt-*) leistų papildomai įtarti ir Lasickio *Austheia* galint būti kokia *Aukštėja* ar pan. (nors štai Aukštėjas jo užrašytas *Austheias*, o tai dar labiau sumenkina tokią vardo *Austheia* aiškinimo galimybę).

Mažojeje Lietuvoje būta kažkiek panašiai skambančio vietovardžio *Austynėliai* (Gumbinė), tačiau jis, manoma, kilęs iš asmenvardžio *Austynėlis* < *Austynas* < *Augustynas*; kaip kad *Austynlaukiai*, 1719 užrašyti *Augustinlauken* (PtrMLTV, 62).

Ir lietuvių pavardės *Austenas*, *Austynaitis*, *Austynas*, *Austinskas*, *Austys* (kaip ir prūsiški vardai *Austin*, *Awsstin*, *Austyns*) šiaip jau kildinamos iš *Augustino* (LPŽ1, 140). Nors štai P. Skardžius asmenvardį *Austynas* laikė esant sudarytą su priesaga *-ynas* (SkrR1, 267), vadinasi, iš šaknies *aust-*, tik jos pačios niekaip neaiškino.

Dar iš asmenvardžių gal atsižvelgtinas Simono Grunau (1529 m.) pateiktame prūsų krivaičių sąrašė minimas vardas *Austomo* (BRMŠ2, 47, 86) (paskui minėtas Mato Pretorijaus (PretPI3, 344, 345), taigi Austomas. Ryšys pernelyg tolimas, kad šį krivio vardą, juolab legendinį (nors kita vertus, legendiškumas mitologijai – ne kliūtis), būtų galima tiesiog sieti su *Austheia* – Austėja arba, sulig J. Jurginio prielaida, Austoja. Ir vis dėlto šaknis *aust-* sename žynio, tegu legendinio, varde verta dėmesio. Tik vėlgi su išlyga, kad šio vardo neskaidysime kitaip (pvz., į prūsų priešdėlį *au-*, *nu-*, *nuo-*“ (MŽPKEŽ1, 110) ir šaknį *sto(m)-* < **stā-* „stoti“ (MŽPKEŽ3, 331–332). Be to, ir lie. *austi* (*audžia*, *audė*) atitikmenų prūsų kalboje nepaliudyta. Vadinasi, ir ši sąsaja lieka pirštu debesyse rašyta.

Taigi nei vietovardžiai, nei asmenvardžiai, tarp kurių nėra šaknis *aust-* patikimai nepaliudyta, Austėjos vardo nepatvirtina. Kita vertus, jie jo ir nepaneigia, nes vardyne skurdžiai atstovaujamas, tarkim, ir visiškai neabejotinas, tautosakoje gausiai pristatomas Aitvaras.

Užtat tarp šiuolaikinių asmenvardžių *Austėja* (trump. *Áusta*, *Aūstė*) (VrŽ, 66) – gana populiarius vardas, o tai rodo,

kad ir pati deivė Austėja nūn žmonių yra pakankamai gerai žinoma. Taigi negalime pasakyti, ar senovėje Austėja Lietuvoje buvo plačiau garbinama, tik per atsitiktinumą vienąsyk tepaliudyta, ar ji gal tebuvo žinoma tik kokioje nors siauroje bendruomenėje (vienoje kurioje vietovėje ar, tarkime, tik tarp bitininkų), bet galime pasakyti, kad dabar ji Lietuvoje tikrai populiarai, nors ir tapo tokia vien tyrinėtojų dėka. Taigi senosios lietuvių mitologijos tyrinėtojai norom nenorom prikėlė Austėja antram gyvenimui.

LITERATŪRA:

BrsnRŽ, 60–61 = ME2, 272–273; GrmTAB, 257–262; BlSABB, 28–36; (DndPL, 30–32).

SANTRUMPOS:

AK = *Atvažiuoja Kalėdos: Advento–Kalėdų papročiai ir tautosaka*. Vilnius: Lietuvos liaudies kultūros centras, 2000.

BIR2 = BALYS, J. *Raštai*, II. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2000.

BlSABB = BALSYS, R. Dėl Austėjos, Bubilo, Bičbirbio kilmės ir funkcijų. Iš: *Lietuviai ir lietuvininkai: Etninė kultūra*, III. Klaipėdos universitetas, 2004.

BRMŠ1 = *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, I: *Nuo seniausių laikų iki XV amžiaus*. Sudarė Norbertas Vėlius. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996.

BRMŠ2 = *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, II: *XVI amžius*. Sudarė Norbertas Vėlius. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2001.

BrsnRŽ = BERESNEVIČIUS, G. *Trumpas lietuvių ir prūsų religijos žodynas*. Vilnius: Aidai, 2001.

BsOD2 = *Ožkabalių dainos*, surinko Jonas Basanavičius, II. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998.

BsR1 = BASANAČIUS, J. *Raštai*, I. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003.

BsRR = BASANAČIUS, J. *Rinktiniai raštai*. Vilnius: Vaga, 1970.

DgPAV = DAGYS, J. Kaip kun. A. Pabrėža augalų vardyną kūrė: Bruožai jo darbo ir asmens charakteristika. Iš: *Gamta*, 1937, 4(8).

DndMR = DUNDULIENĖ, P. *Senovės lietuvių mitologija ir religija*. Vilnius: Mokslo, 1990.

DndPL = DUNDULIENĖ, P. *Pagonybė Lietuvoje: Moteriškosios dievybės*. Vilnius: Mintis, 1989.

DsbPK = DUSBURGIETIS, P. *Prūsijos žemės kronika*. Vilnius: Vaga, 1985.

DSkTSV = SAUKA, D. *Tautosakos savitumas ir vertė*. Vilnius: Vaga, 1970.

GmbB = GIMBUTIENĖ, M. *Baltai priešistoriniais laikais: Etnogenezė, materialinė kultūra ir mitologija*. Vilnius: Mokslo, 1985.

GmbBM1–10 = GIMBUTIENĖ, M. *Baltų mitologija 1–10*. Iš: *Mokslas ir gyvenimas*, 1989, Nr. 1–10.

GmbDD = GIMBUTIENĖ, M. *Senovės lietuvių deivės ir dievai*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2002.

GrgLLM = *Menu mįslę keturgyslę: Lietuvių liaudies mįslės*. Paruošė K. Grigas. Vilnius: Vaga, 1970.

GrmTAB = GREIMAS, A. J. *Tautos atminties beiėškant; Apie dievus ir žmones*. Vilnius: Mokslo–Chicago: Algimanto Mackaus knygų leidimo fondas, 1990.

- JskSLM = JASKIEWICZ, W. C. A Study in Lithuanian Mythology: Juan Łasicki's Samogitian Gods. Iš: *Studi Baltici*, a cura di Giacomo Devoto, ed. Leo S. Olschki. Accademia Toscana di Scienze e Lettere, 1952.
- KrsLF = KURSŪTE, J. *Latviešu folklorā mītu spoguļi*. Rīga: Zinātne, 1996.
- LKPŽ = *Lietuvių kalbos palyginimų žodynas*. Sudarė K. B. Vosylytė. Vilnius: Mokslo, 1985.
- LKŽ1–20 = *Lietuvių kalbos žodynas*, I–XX. Vilnius, 1956–2002.
- Llw = *Polska dzieje i rzeczy jęj rozpatrywane przez Joachima Lelewela*, V. Poznań: Nakładem księgarni Jana K. Żupańskiego, 1863.
- LM1–2 = *Lietuvių mitologija*, I–II. Sudarė Norbertas Vėlius. Vilnius: Mintis, 1995–1997.
- LM3 = *Lietuvių mitologija*, III. Sudarė Norbertas Vėlius ir Gintaras Beresnevičius. Vilnius: Mintis, 2004.
- LPŽ1 = *Lietuvių pavardžių žodynas*. Atsakingasis redaktorius A. Vanagas, I. Vilnius: Mokslo, 1985.
- LrkŽ = LAURINKIENĖ, N. Žemyna baltų deivių kontekste. Iš: *Liaudies kultūra*, 2007, Nr. 2.
- Lsc = LASICIUS, J. *De diis samagitarum caeterorumque sarmatarum et falsorum christianorum*. Vilnius: Vaga, 1969.
- LTM = *Latviešu tautas mīklas: Izlase*. Sastādījusi A. Ancelāne. Rīgā, 1954.
- Lts5 = *Lietuvių tautosaka*, V. *Smulkioji tautosaka, žaidimai ir šokiai*. Medžiagą paruošė K. Grigas. Vilnius: Mintis, 1968.
- Lw = LEEUW, G. van der. *Religion in Essence and Manifestation*, I–II. New York: Harper & Row, 1963.
- ME2 = *Mitologijos enciklopedija*, II. Vilnius: Vaga, 1999.
- MktKMR = MUKTUPAVELA, R. Kosmogoninio mito reprezentacijos latvių pasakose „Dėkingieji gyviai“ (AT 554). Iš: *Tautosakos darbai*, XV (XXII). Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001.
- MnhL = *Joh. Lasicii Poloni De Diis Samagitarum libellus*, herausgegeben von W. Mannhardt etc. mit Nachträgen von A. Bielenstein. Riga, 1868.
- MnhLPG = MANNHARDT, W. *Letto-Preussische Götterlehre*. Riga, 1936.
- Mrz = *Jan Łasicki: Źródło do mytologii litewskiej*. Ocenil Antoni Mierzyński. Kraków, w drukarni uniwersyteckiej, 1870.
- MS = *Mįslių skrynelė*. Sudarytojas Stasys Lipskis. Vilnius: Žuvėdra, 2002.
- MŽPKEŽ1–4 = MAŽIULIS, V. *Prūsų kalbos etimologijos žodynas*, I–IV. Vilnius: Mokslo–Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1988–1997.
- NrbLM = NARBUTAS, T. *Lietuvių tautos istorija*, I: *Lietuvių mitologija*. Vilnius: Mintis, 1998.
- PbržTA = PABRIEŽA, A., kun. Botanika, arba Taislius auguminis. Iš: *Dirva*, Nr. 2, kn. 14. Shenandoah, 1900.
- PretPĮ3 = PRETORIJUS, M. *Prūsijos idomybės, arba Prūsijos regykla*, III. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2006.
- PtrMLTV = PĖTERAITIS, V. *Mažosios Lietuvos ir Tvankstos vietovardžiai: jų kilmė ir reikšmė*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1997.
- SkrR1 = SKARDŽIUS, P. *Raštai*, I. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1996.
- StdST = STUNDŽIENĖ, B. Smulkioji tautosaka Kazimiero Šaulio veikale „Juodžiūnų tarmė“. Iš: *Tautosakos darbai*, II (IX). Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1993 [cituojama bendrine kalba].
- StpnBĮ = STEPONAVIČIENĖ, D. Bitės įvaizdis lietuvių mitologijoje ir tautosakoje. Iš: *Liaudies kultūra*, 2000, Nr. 4.
- SvkDV = SAVUKYNAS, B. Dievai ir jų vardai. Iš: *Pergalė*, 1970, Nr. 5.
- ŠmLM = ŠMITAS, P. *Latvių mitologija*. Vilnius: Aidai, 2004.
- TmnJA = TUMĖNAS, V. Juosta ir audimas kaip simbolis lietuvių ir indų mitologinėse tradicijose: tipologinės sąsajos ir skirtumai. Iš: *Rytai–Vakarai: Kultūrų sąveika*. Vilnius: Logos, 2002.
- TmnJM = TUMĖNAS, V. Juostų ryšys su mitologija. Iš: *Liaudies kultūra*, 1998, Nr. 6.
- TŽ5 = *Tauta ir žodis*, red. prof. V. Krėvė-Mickevičius, V. Kaunas, 1928.
- VrŽ = KUZAVINIS, K., SAVUKYNAS, B. *Lietuvių vardu kilmės žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2005.
- ZnkLKI2 = ZINKEVIČIUS, Z. *Lietuvių kalbos istorija*, II. Vilnius: Mokslo, 1987.
- ГрСЖ = ГУРА, А. В. *Символика животных в славянской народной традиции*. Москва: Индрик, 1997.
- Дл4 = ДАЛЪ, В. *Толковый словарь живого великорусского языка*, IV. Москва, 1982.
- Згді = *Загадкі: 2-е выданне, выпраўленае і дапрацаванае*. Складнікі: М. Я. Грынблаг, А. І. Гурскі. Мінск: Беларуская навука, 2004.
- Згди = *Загадки*. Издание подготовила В. В. Митрофанова. Ленинград, 1968.
- ИвнТпрСЯМ = ИВАНОВ, В. В., ТОПОРОВ, В. Н. *Славянские языковые моделирующие семиотические системы (Древний период)*. Москва: Наука, 1965.
- МНМ1–2 = *Мифы народов мира: Энциклопедия*, I–II. Москва: Советская энциклопедия, 1980–1982.
- ТлсСЯ = ТОЛСТОЙ, Н. И. *Очерки славянского язычества*. Москва: Индрик, 2003.
- ТпрТК = ТОПОРОВ, В. Н. Из хето-лувийской этимологии: теофорное имя *Катгүсера*. Iš: *Этимология 1983*. Москва: Наука, 1985.

Lithuanian Goddess *Austheia*

Dainius RAZAUSKAS

The paper introduces the Lithuanian deity *Austheia* mentioned only once by Johannes Lasicius in the 16th c. and described by him as the goddess of bees. The folklore is absolutely silent of her. Nevertheless, *Austheia* already has more than four centuries of quite diverse interpretations. The most impressive one was suggested by A. J. Greimas connecting the name, read as *Austėja*, with the verb Lith. *áusti* “weave; fly swiftly here and there” and referring additionally to the traditional image of the honeycomb as woven by women-bees. This interpretation still prevails and is developed further by other scholars. The result is a relative popularity of the deity at present (as a common proper name, for instance) thus resurrected, as it were, by scholars for the new life.

*Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, Antakalnio g. 6, LT-2055
Vilnius, el.p. liaudies.kultura@llkc.lt; dainius@lli.lt
Gauta 2009-02-22, įteikta spaudai 2009-04-27*